

**ДОБРОВОЉЦИ
У ВЕЛИКОМ РАТУ 1914–1918**

**THE VOLUNTEERS
IN THE GREAT WAR 1914–1918**

ДОБРОВОЉЦИ У ВЕЛИКОМ РАТУ
1914–1918

THE VOLUNTEERS IN THE GREAT WAR
1914–1918

Институт за
стратегијска истраживања
Strategic Research Institute

Матица српска
Matica srpska

Историјски институт
Institute of History

Institute of History
Collection of Works, vol. 36
Strategic Research Institute
Matica srpska

Историјски институт
Зборник радова, књ. 36
Институт за стратегијска истраживања
Матица српска

**THE VOLUNTEERS IN THE GREAT WAR
1914–1918**

**ДОБРОВОЉЦИ У ВЕЛИКОМ РАТУ
1914–1918**

Editors

Srđan Rudić, Institute of History
Dalibor Denda, Strategic Research Institute
Đorđe Đurić, Matica srpska

Belgrade
2018

Уредници

Срђан Рудић, Историјски институт
Далибор Денда, Институт за стратегијска истраживања
Ђорђе Ђурић, Матица српска

Београд
2018.

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

академик Михајло Војводић, председник (Србија)
др Ђорђе Ђурић (Србија)
др Срђан Рудић (Србија)
др Милић Ј. Милићевић (Србија)
потпуковник др Миљан Милкић (Србија)
потпуковник др Далибор Денда, научни секретар (Србија)
др Ефраксија Пасхалиду (Грчка)
др Андреј Шемјакин (Русија)
др Тодор Петров (Бугарска)
др Тамара Шер (Аустрија)
др Ђузепе Мота (Италија)
др Вацлав Шћепанек (Чешка)

EDITORIAL BOARD

Academician Mihailo Vojvodić, president (Serbia)
Djordje Djurić, PhD (Serbia)
Srđan Rudić, PhD (Serbia)
Milić J. Milićević, PhD (Serbia)
Lt Col Miljan Milkić, PhD (Serbia)
Lt Col Dalibor Denda, PhD, scientific secretary (Serbia)
Efpraxia S. Paschalidou, PhD (Greece)
Andrey L. Shemyakin, PhD (Russia)
Todor Petrov, PhD (Bulgaria)
Tamara Scheer, PhD (Austria)
Giuseppe Motta, PhD (Italy)
Václav Štěpánek , PhD (Czech Republic)

Издавање овог зборника финансијски су помогли

Министарство просвете, науке и технолошког развоја Владе Републике Србије
Министарство одбране Владе Републике Србије
Покрајински секретаријат за културу, јавно информисање
и односе са верским заједницама АП Војводине

This book has been published with the financial support of
The Ministry of Education, Science and Technological Development, Republic of Serbia
Ministry of Defence, Republic of Serbia
Provincial Secretariat for Culture, Public Information
and Relations with Religious Communities of Vojvodina

САДРЖАЈ
CONTENTS

- 11 ПРЕДГОВОР
FOREWORD
-
- ДОБРОВОЉАЧКО ПИТАЊЕ И НАЦИОНАЛНИ ПОКРЕТИ
VOLUNTEER QUESTION AND NATIONAL MOVEMENTS
- 21 Ciro Paoletti
ITALIAN VOLUNTEERS SINCE 1914
Ћиро Паолети
ИТАЛИЈАНСКИ ДОБРОВОЉЦИ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ
- 33 Anatolii Prokopiev, Zlatko Ivanov
FROM VOLUNTARY MOVEMENT TO MOBILIZATION ARMY – FORMATION
AND COMPOSITION OF THE 11TH MACEDONIAN INFANTRY DIVISION IN 1915
Анатолиј Прокопијев, Златко Иванов
ОД ДОБРОВОЉАЧКОГ ПОКРЕТА ДО РЕГУЛАРНЕ ВОЈСКЕ – ФОРМИРАЊЕ
И САСТАВ XI МАКЕДОНСКЕ ПЕШАДИЈСКЕ ДИВИЗИЈЕ 1915.
- 43 Oleg Airapetov
VOLUNTEER UNITS IN THE RUSSIAN ARMY, FIRST HALF A YEAR OF WORLD
WAR I. ADVANTAGES AND PROBLEMS
Олег Ајрапетов
ДОБРОВОЉАЧКЕ ЈЕДИНИЦЕ У РУСКОЈ ВОЈСЦИ У ПРВИМ ГОДИНАМА
ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА: ПРЕДНОСТИ И ПРОБЛЕМИ
- 57 Manuel Stănescu
VOLUNTEERS IN THE ROMANIAN ARMY 1916–1918
Мануел Станеску
ДОБРОВОЉЦИ У РУМУНСКОЈ ВОЈСЦИ 1916–1918
- 75 Krzysztof Kubiak
POLISH VOLUNTARY FORCES DURING THE FIRST WORLD WAR
Кржиштоф Кубјак
ПОЛЬСКЕ ДОБРОВОЉАЧКЕ СНАГЕ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ
- 93 Blaž Torkar
SLOVENIAN VOLUNTEERS IN THE SERBIAN ARMY BETWEEN 1914 AND 1918
Блаж Торкар
СЛОВЕНАЧАКИ ДОБРОВОЉЦИ У СРПСКОЈ ВОЈСЦИ 1914–1918

ДОБРОВОЉЦИ У РАТУ
VOLUNTEERS IN THE WAR

- 113 **Далибор Денда**
РУСКИ ДОБРОВОЉЦИ У СРПСКОЈ ВОЈСЦИ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ
Dalibor Denda
RUSSIAN VOLUNTEERS WITHIN SERBIAN ARMY DURING THE WWI
- 129 **Алексеј Тимофејев**
ДОБРОВОЉЦИ И ГЕРИЛСКИ РАТ У СРБИЈИ И РУСИЈИ
У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ
Aleksey Timofeev
VOLUNTEERS AND GUERRILLA WARFARE IN SERBIA AND RUSSIA
DURING THE FIRST WORLD WAR
- 153 **Јарослав В. Вишњаков**
СРБИ У БОРБИ ЗА ДОБРУЦУ 1916–1917. ГОДИНЕ
Jaroslav V. Vishnjakov
SERBS IN THE STRAGGLES FOR DOBRUGIA 1916–1917
- 171 **Александар Животић**
„ЦРНА РУКА“ И СРПСКИ ДОБРОВОЉАЧКИ КОРПУС
Aleksandar Životić
“BLACK HAND” IN THE SERBIAN VOLUNTEER CORPS
- 185 **Божица Младеновић, Милић Ј. Милићевић**
ДОБРОВОЉЦИ У ТОПЛИЧКОМ УСТАНКУ
Božica Mladenović, Milić J. Milićević
VOLUNTEERS IN THE TOPLICA UPRISING
- 193 **Миљан Милкић**
СТВАРАЊЕ МУЛТИКОНФЕСИОНАЛНЕ ВОЈСКЕ, ДОБРОВОЉЦИ
РИМОКАТОЛИЦИ И ПРОТЕСТАНТИ У СРПСКОЈ ВОЈСЦИ
НА СОЛУНСКОМ ФРОНТУ
Miljan Milkić
MAKING OF MULTICONFESIONAL ARMY. ROMAN CATHOLIC AND
PROTESTANT VOLUNTEERS IN SERBIAN ARMY ON THE THESSALONIKI FRONT
- ЛИЧНОСТИ И ДРУШТВЕНЕ ГРУПЕ**
PERSONALITIES AND SOCIAL GROUPS

- 213 **Ferenc Pollmann**
HUNGARIAN ACADEMIC VOLUNTEERS IN THE AUSTROHUNGARIAN ARMY
IN 1914
Ференц Полман
МАЂАРСКИ СТУДЕНТИ ДОБРОВОЉЦИ У АУСТРОУГАРСКОЈ ВОЈСЦИ
1914. ГОДИНЕ

- 219 **Ђорђе Ђурић**
ГЕНЕРАЛ А. М. ЗАЈОНЧКОВСКИ, БИОГРАФИЈА И КОМАНДОВАЊЕ
СРПСКИМ ДОБРОВОЉЦИМА У ДОБРУЦИ
Đorđe Đurić
GENERAL A. M. ZAYONCHKOVSKI, BIOGRAPHY AND COMMAND
OF SERBIAN VOLUNTEERS IN DOBRUJA
- 231 **Игорь Николаевич Гребенкин**
ПРЕДСТАВИТЕЛИ ОФИЦЕРСТВА ВО ГЛАВЕ ДОБРОВОЉЧЕСКОЙ
КАМПАНИИ 1917 Г. В РОССИИ
Игор Николаевич Гребенкин
ПРЕДСТАВНИЦИ ОФИЦИРСКОГ КОРА КАО ВОЋЕ ДОБРОВОЉАЧКЕ
КАМПАЊЕ У РУСИЈИ 1917
- 245 **Предраг М. Вајагић**
СРБИ ИЗ СЈЕДИЊЕНИХ АМЕРИЧКИХ ДРЖАВА – ДОБРОВОЉЦИ
У ВЕЛИКОМ РАТУ
Predrag M. Vajagić
SERBS FROM UNITED STATES – VOLUNTEERS IN THE GREAT WAR
- 267 **Бранко Момчиловић**
ЗАБОРАВЉЕНА ХЕРОИНА ВЕЛИКОГ РАТА – ГЂА МЕЈБЕЛ СИНКЛЕР СТОБАРТ
Branko Momčilović
FORGOTTEN HEROINE OF THE GREAT WAR – MABEL SINCLAIR STOBART
- 279 **Милан Гулић**
ЛУЈО ЛОВРИЋ КАО СИМБОЛ СТРАДАЊА ДОБРОВОЉАЦА
У ВЕЛИКОМ РАТУ
Milan Gulić
LUJO LOVRIĆ AS A SYMBOL OF SUFFERING OF VOLUNTEERS
IN THE GREAT WAR
- ДОБРОВОЉАЧКО ПИТАЊЕ НАКОН РАТА**
VOLUNTEER ISSUE AFTER THE WAR
- 307 **Слободан Бјелица**
ВОЈВОЂАНСКИ РАДИКАЛИ И „ДОБРОВОЉАЧКО ПИТАЊЕ“
У КРАЉЕВИНИ СХС
Slobodan Bjelica
THE RADICALS FROM VOJVODINA AND THE “VOLUNTEER QUESTION”
IN THE KINGDOM OF SERBS, CROATS AND SLOVENES
- 321 **Alberto Becherelli**
WAR AFTER THE WAR. THE ROLE OF CZECHOSLOVAK LEGIONARIES
IN NEW EUROPE
Алберто Бекерели
PAT НАКОН РАТА. УЛОГА ЧЕХОСЛОВАЧКИХ ЛЕГИОНАРА У НОВОЈ ЕВРОПИ

- 347 **Биљана Стојић**
ДОБРОВОЉАЧКИ ГЛАСНИК (1928–1941) – ЗАСТУПНИК ПРАВА
ДОБРОВОЉАЦА ИЗ ВЕЛИКОГ РАТА
Biljana Stojić
DOBROVOLJAČKI GLASNIK AS A PROONENT OF THE GREAT WAR
VOLUNTEER'S RIGHTS (1928–1941)
- 373 **Милан Мицић**
„ДУГА МОБИЛНОСТ“ ДОБРОВОЉАЦА СРПСКЕ ВОЈСКЕ
ИЗ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА (1914–1945)
Milan Micić
LONGLASTING MOBILITY OF SERBIAN VOLUNTEERS (1914–1945)
-
- ИСТОРИОГРАФИЈА И КУЛТУРА СЕЋАЊА**
HISTORIOGRAPHY AND REMEMBRANCE CULTURE
- 391 **Dennis Werberg**
WAR VOLUNTEERS IN THE WAR COMMEMORATION OF THE STAHLHELM – BUND
DER FRONTSOLDATEN IN WEIMAR GERMANY AND THE THIRD REICH 1918–1935
Денис Верберг
ДОБРОВОЉЦИ У РАТНИЧКИМ ТРАДИЦИЈАМА „ЧЕЛИЧНОГ ШЛЕМА“ – САВЕЗА
РАТНИХ ВЕТЕРАНА У ВАЙМАРСКОЈ НЕМАЧКОЈ И ТРЕЋЕМ РАЈХУ 1918–1935
- 399 **Снежана Радоева**
БУГАРСКИ ДОБРОВОЉЦИ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ
НА СТРАНИЦАМА ЧАСОПИСА „ОТЕЧЕСТВО“
Snežana Radoeva
BULGARIAN VOLUNTEERS DURING THE WWI
ON THE PAGES OF THE OTECHESTVO MAGAZINE
- 411 **Александра Колаковић**
ДОБРОВОЉЦИ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА И КУЛТУРА СЕЋАЊА
Aleksandra Kolaković
VOLUNTEERS OF THE FIRST WORLD WAR AND CULTURE OF REMEMBRANCE
- 427 **Бојан Ђокић, Милош М. Дамјановић**
АКЦИЈА ЗА ОСНИВАЊЕ ДОБРОВОЉАЧКОГ МУЗЕЈА И АРХИВА
Bojan Đokić, Miloš M. Damjanović
ACTION FOR THE ESTABLISHMENT OF THE VOLUNTEERS' MUSEUM AND
ARCHIVE
- 447 **Маријана Мраовић**
„АРХИВСКА ГРАЂА ВОЈНОГ АРХИВА О ДОБРОВОЉЦИМА И
ДОБРОВОЉАЧКОМ ПОКРЕТУ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ“
Marijana Mraović
ARHIVAL RECORDS OF THE MILITARY ARCHIVE ABOUT VOLUNTEERS AND
THE VOLUNTEER MOVEMENT IN THE FIRST WORLD WAR

ПРЕДГОВОР

Стогодишњица Првог светског рата представља јубилеј светског значаја. Рат као сложена друштвеноисторијска појава отвара многа питања на која је историографија дала одговор само делимично или се још увек налази у процесу трагања за објашњењима њихових узрока, токова и последица. Једно од таквих питања јесте и питање добровољаштва у Великом рату које као појава није остало ограничено на једну нацију или државну територију већ је постало општеисторијски феномен. Добровољци су представљали или лица која нису имала држављанство земље за коју су се борили, па самим тим нису ни могли бити припадници њених оружаних снага, или грађане који су били млађи или старији од годишта која су важећим законским решењима била обухваћена општом војном обавезом. Као добровољци иступају углавном припадници истог народа или народа сродних већинском народу државе за чију страну у рату су се определили, али је међу њима било и идеалиста којима национална припадност није представљала главни мотивациони фактор. Добровољци су вођени националним, верским, политичким, идеолошким и другим разлогима ступали у редове војске одређене државе да би се изборили за остварење заједничког циља – ослобођења и уједињења.

У зборнику су објављена истраживања 27 историчара из Италије, Бугарске, Русије, Румуније, Пољске, Словеније, Мађарске, Немачке и Србије. Чланци су подељени у пет тематских целина (*Добровољачко питање и национални покрети, Добровољци у рату, Личности и друштвене групе, Добровољачко питање након рата и Историографија и култура сећања*). Груписањем радова у тим целинама настојали смо да истраживачки покријемо најзначајније теме које се односе на добровољачко питање у Првом светском рату, послератном периоду и културу сећања на добровољачке покрете. У првој тематској целини објављени су радови који се односе на добровољачке покрете код Италијана и Пољака, учешће Словенаца као добровољца у српској војсци те добровољаштво у бугарској, руској и румунској војсци. Добровољаштву у српској војсци и ратним искуствима из њиховог учешћа у борбама у истом периоду посвећени су радови у другој тематској целини зборника. Ту су заступљени чланци који обрађују учешће руских добровољаца у српској војсци током Великог рата, употребу

Božica MLADENović, Milić J. MILIĆević

VOLUNTEERS IN THE TOPLICA UPRIsing

Summary

The Toplica uprising broke out in occupied Serbia during the Great War. At that time, the Serbian army was positioned on the Southern Front, after the withdrawal through Montenegro and Albania. Many insurgents belonged to the category of volunteers. These men, through their own commitment, joined the guerrilla formations. They had no legal obligations and were under no duress to participate in the battles conducted in late February and in March 1917. The volunteers were men too young for recruitment, older men, women, children. They were mostly people living in the areas affected by conflicts triggered by the uprising, but there were also newcomers from other parts of the Kingdom of Serbia. Besides Serbs, Russians were also volunteers, as well as one Bulgarian soldier (Mile Malev).

Keywords: Toplica Uprising, Great War, 1917, volunteers.

Миљан МИЛКИЋ

СТВАРАЊЕ МУЛТИКОНФЕСИОНАЛНЕ ВОЈСКЕ.
ДОБРОВОЉЦИ РИМОКАТОЛИЦИ И ПРОТЕСТАНТИ
У СРПСКОЈ ВОЈСЦИ НА СОЛУНСКОМ ФРОНТУ

Апстракт: У чланку се анализира процес регулисања верских права добровољца римокатоличке и протестантске вероисповести који су током Првог светског рата долазили у српску војску. Поред чињенице да је регулисање верске службе утицало на борбени морал војника, на Солунском фронту су међународни односи припадника српске војске добили политичку димензију и утицали су на процес стварања заједничке јужнословенске државе. Због тога је српска Врховна команда настојала да верске потребе добровољца римокатолика и протестаната регулише у складу са новонасталим приликама. Чланак је писан на основу документа из Војног архива у Београду, објављених нормативних прописа и литературе.

Кључне речи: српска војска, верска служба, војни свештеници, добровољци, римокатолици, протестанти, Солунски фронт, Југославија.

Законско регулисање права на исповедање своје вере, као и остваривање права на посебну исхрану у складу са верским прописима, институционализовано је у српској војсци доношењем *Војног закона* 12. новембра 1839. године.¹ Током наредних година, верске потребе припадника српске војске биле су регулисане усвајањем различитих закона и уредби, а детаљно су биле објашњене у *Правилима службе војске Краљевине Србије*. Верске потребе припадника православне вероисповести биле су регулисане у свим сегментима. С обзиром на то да је Српска црква имала статус државне цркве, све државне церемоније одвијале су се уз одговарајући православни обред, у војсци су постојали

¹ М. Милкић, *Специфичности верског живота у војсци Кнежевине–Краљевине Србије*, Војно дело 1 (2003) 168–184.

православни војни свештеници, а војна интендатура је обезбеђивала храну у складу са верским прописима.² У Министарству војном постојао је референт за вероисповедне послове који је био надлежан за решавање свих верских питања.³ Верска структура становника Краљевине Србије, у којој су поред припадника већинске православне вере, живели и становници других вероисповести, утицала је на то да се у српској војсци регулише и статус верских мањина.⁴ Уставна одредба према којој ниједан становник Краљевине Србије због верских разлога није могао бити ослобођен војне обавезе, обавезивала је припаднике свих вероисповести на војну службу.⁵ На основу пописа из 1910. године у Краљевини Србији било је 14.335 грађана исламске вероисповести (0,5%), римокатоличке 8.435 (0,28%), јеврејске 5.997 (0,2%) и протестантске 799 (0,025%).⁶ Војницима јеврејске вероисповести који служе у сталном кадру било је омогућено да за време својих празника одлазе кућама, а уколико би остали у касарнама, били су ослобођени од дужности и упућивани у богомоље.⁷ Како би били ближе својим верским објектима, регрутисане исламске вероисповести упућиване су у команде нишког и београдског гарнизона, где су петком и у време својих празника ослобађани војне службе и упућивани у цамије.⁸ Војничка кухиња била је регулисана у складу са специфичностима јеврејске и исламске вере.⁹

Права и верске потребе римокатолика у српској војсци нису била регулисана све до почетка Првог светског рата. То се може објаснити

² М. Милкић, *Државни и верски празници у војсци Кнежевине и Краљевине Србије*, Војноисторијски гласник 1–2 (2007) 7–20.

³ Указом краља Петра од 25. јануара 1905. за референта за вероисповедне обреде постављен је војни прота прве класе Здравко Пауновић. Он је на тој дужности остао до 2. октобра 1917. када га је заменио протојереј Љубомир Милетић. Мишење референта било је пресудно приликом постављења и промене распореда војних свештеника. М. Милкић, *Верска служба у српској војсци у Првом светском рату*, Медија центар „Одбрана“, Београд 2016, 352–354.

⁴ У Правилима службe заједнички назив за све припаднике српске војске који нису били православне вероисповести био је иноверци.

⁵ О регрутима исламске и јеврејске вероисповести: М. Милићевић, *Регрутни састав војске Србије 1883–1912. Систем позива и неки његови друштвени аспекти*, Војноисторијски гласник 1 (2016) 23–24.

⁶ Р. Љушић, *Историја српске државности*, књига II, САНУ, „Беседа“, Друштво историчара Јужнобачког и Сремског округа, Нови Сад 2001, 35.

⁷ М. Милкић, *Верска служба у српској војсци у Првом светском рату*, Медија центар „Одбрана“, Београд 2016, 178.

⁸ Исто, 170–171.

⁹ М. Милкић, *Специфичности верског живота у војсци Кнежевине–Краљевине Србије*, 168–184.

чињеницом да број римокатоличког становништва у Краљевини Србији није био велики и да је тек након балканских ратова нагло повећан на око 20.000, када су Србији припојене области које су у црквено-административном погледу биле под јурисдикцијом Скопске надбискупије.¹⁰ С обзиром на то да је Скопска надбискупија била под заштитом Аустроугарске, аустроугарска дипломатија је већ у новембру 1912. подсетила српску владу на овај протекторат.¹¹ Могуће политичке импликације положаја римокатолика и потреба да се онемогући аустроугарски утицај, довеле су до тога да влада Краљевине Србије у децембру 1912. године донесе одлуку о склапању конкордата са Ватиканом.¹² Преговори који су вођени током 1913. и 1914. године, довели су до склапања Конкордата 24. јуна 1914. године. Српска скупштина ратификовала је уговор 8. августа, док Ватикан то није учинио, наводно због ратног стања.¹³

Почетак Првог светског рата довео је до потребе регулисања положаја римокатолика у српској војсци. Српска влада је настојала да у редове српске војске укључи што више исељеника и ратних заробљеника којима је идеја југословенства била блиска. Са тим задатком били су послати различити емисари из грађанства, војске и цркве. На прикупљању добровољаца и обезбеђивању материјалних средстава пуно је урадио Михајло Пупин.¹⁴ У српску војску добровољно су се пријављивали и заробљеници. Од краја октобра до краја 1914. године у Србији је 452 заробљеника изразило жељу да ступи у српску војску.¹⁵ Први добровољачки батаљон формиран је у јануару 1915. године, док је у мају оформљен Други батаљон, затим Трећи батаљон, а почетком октобра и Четврти. У њима је било укупно 3.500 добровољаца. Приступањем добровољаца, које је посебно привлачила идеја стварања заједничке државе, повећан је број припадника српске војске римокатоличке и

¹⁰ М. Јагодић, *Нови крајеви Србије (1912–1915)*, Филозофски факултет Универзитета у Београду, Београд 2013, 510–514. З. М. Јовановић, *Beogradska nadbiskupija i njen okruženje i vremenu i prostoru*, Beogradska nadbiskupija, Beograd 2014, 108, 109.

¹¹ Војни архив, Пописник 2, кутија 86, фасцикли 4, документ 43/1.

¹² М. Јагодић, *Нови крајеви Србије (1912–1915)*, 513. Д. Р. Живојиновић, *Vatikan, Srbija i stvaranje jugoslovenske države 1914–1920*, Nolit, Beograd 1980, 13–47.

¹³ Закон о конкордату између Србије и Свете Столице у Риму, Српске новине (3/16. септембар 1914) 1.

¹⁴ М. Гручић, Р. Гњато, *О националном раду Михајла Пупина*, Гласник Српског географског друштва, том LXXXIV, 2 (2004) 71–82.

¹⁵ А. Митровић, *Србија у Првом светском рату*, Српска књижевна задруга, Београд 1984, 135.

протестантске вероисповести. У децембру 1914. године међу добровољцима било је 26 Хрвата, неколико припадника осталих словенских народа, док су већину чинили Срби.¹⁶ Српска влада је 11. фебруара 1916. одредила официре за Прву дивизију српске добровољачке војске у Русији.¹⁷ До пробоја Солунског фронта из Северне и Јужне Америке стигло је око 7.000 добровољаца, из Одесе је послато 1.185, а из Мурманска преко Француске стигла је Прва југословенска бригада.¹⁸ Поред типично војних питања које је требало регулисати, као што су обука, прилагођавање условима ратовања и дисциплини српске војске, долазак добровољаца имао је и своју политичку димензију.¹⁹ Начелник српске Врховне команде генерал Петар Бојовић предложио је министру војном 19. августа 1917. да би било корисно да се југословенски добровољци у јединицама измешају са српским војницима, „ради ближег упознавања и уништења провинцијских и сепаратистичких идеја“.²⁰ У складу са договором између српске Врховне команде и Југословенског одбора, Вардарска дивизија је почетком 1918. преименована у Југословенску дивизију.²¹ Југословенска дивизија, коју су сачињавале Прва југословенска бригада (1. и 2. добровољачки пук) и Прва вардарска бригада (21. и 22. пешадијски пук), ушла је у састав Друге армије.

Из 1914. године потиче наредба поглавара Српске цркве митрополита Димитрија према којој је у случају смрти војника или заробљеника римокатоличке вере, а у недостатку римокатоличког свештеника, опело могао да изврши православни свештеник, али уз поштовање посебног богослужбеног поретка који је био прецизирао у наведеној наредби.²² О

¹⁶ А. Митровић указује на то да тадашњу терминологију за одређивање националности не треба безусловно прихватати, јер је термин „Србин“ био привлачан многим припадницима словенских народа који су гајили југословенско убеђење. *Исто*, 136–137.

¹⁷ И. Јовановић, С. Рајковић, Вељко Рибар, *Југословенски добровољачки корпус у Русији. Прилог историји добровољачког покрета (1914–1918)*, Београд 1954, 19. Мицић, Милан, *Српско добровољачко питање у Великом рату (1914–1918)*, Банатски културни центар, РТС, Ново Милошево–Београд 2014, 87.

¹⁸ Видети: *Југословенски добровољци*, приредио Н. Поповић, Београд 1980, 234. Б. Храбак, *Скупљање Југословенских добровољаца у Северној Америци 1914–1916*, Историјски зборник VII (Бања Лука 1986) 167. Б. Храбак, *Добровољачки покрет у Јужној Америци 1914–1918. године*, Ратно добровољаштво на српским етничким просторима, уредници: Н. Пешић, П. Павловић, Београд 2004, 235.

¹⁹ М. Мицић, *Српско добровољачко питање у Великом рату 1914–1918*, 199–207.

²⁰ *Исто*, 199.

²¹ *Исто*, 204.

²² Тачан датум доношења наредбе, као и њен садржај нису нам познати. Наредба није објављена, а покушаји да се она пронађе у Војном архиву и Архиву Српске православне

Стварање мултиконфесионалне војске.
Добровољци римокатолици и протестанти у српској војсци на Солунском фронту

поштовању права римокатоличких верника током 1914. и 1915. године од стране српских војних власти говоре и искуства двојице аустроугарских војних свештеника, др Антона Јехарта и фра Габра Цвитановића, који су били српски ратни заробљеници.²³ Обојица су заробљени у децембру 1914. и у српском заробљеништву су остали све док у Валони нису предати италијанској војсци. Јехарт је током својих заробљеничких дана имао све услове за несметано вршење верских обреда, а од српских војних власти добијао је све што је потребно, укључујући литургијско вино, бесквасни хлеб и свето уље. Габро Цвитановић је у свом дневнику записао да је током свог боравка у Ваљеву и Нишу приметио да заробљеници нису никде толико слободе уживали као у Србији.

Српски интелектуалци, попут Јована Цвијића, Јована Радонића, Александра Белића, Слободана Јовановића, Љубе Стојановића, Николаја Велимировића, радили су у Нишу 1914. године на формулисању српских националних интереса.²⁴ Српска влада је у Нишкој декларацији 7. децембра 1914. изједначила одбрану Краљевине Србије са стварањем југословенске државе. Српски интелектуалци наставили су у избеглиштву да у савезничким земљама заступају српске ратне циљеве и идеју стварања југословенске државе.²⁵ Потписивањем Крфске декларације 20. јула 1917. са представницима Југословенског одбора истакнуто је да су Срби, Хрвати и Словенци један исти, троимени народ чиме је и на политичком нивоу настављена борба за ослобођење и уједињење.

Са пристизањем већег броја добровољаца римокатоличке вероисповести током 1917. године, појавила се потреба институционалног решавања њихових права, али и обавеза. Свакако, најважнија обавеза за новопридошли припаднике српске војске била је полагање заклетве. Полагање заклетве добровољаца било је једно од важних питања које је требало регулисати у интересу правилног функционисања српске војске. *Правилом службе* из 1913. године био је одређен начин полагања заклетве и предвиђено ангажовање војних свештеника одговарајуће вероисповести. За разлику од православних, припадници српске војске других вероисповести нису полагали заклетву испред освећене заставе, већ на знамењима своје религије – мусимани на Кур'ану, а регрутите

цркве били су безуспешни. Део наредбе цитиран је у реферату референта за вероисповедне послове упућеног министру војном 20. августа 1918. ВА, П 3, 321, 9, 5/101.

²³ М. Милкић, *Верска служба у српској војсци у Првом светском рату*, 185–186.

²⁴ М. Екмечић, *Ратни циљеви Србије 1914–1918*, Политика, Београд 1992, 33.

²⁵ Љ. Трговчевић, *Naučnici Srbije i stvaranje Jugoslavije 1914–1920*, Народна књига, Српска књижевна задруга, Београд 1986.

јеврејске вероисповести на Талмуду.²⁶ Текст заклетве био је исти за регрутете свих вероисповести.²⁷

Министар војни је решењем од 27. новембра 1916. године наредио да сви обvezници који се прикупе, а који раније нису служили у српској војсци треба да положе заклетву.²⁸ Ово се није односило на војне обvezнике који се пронађу на ослобођеној територији, а који су раније служили у војсци. Требало је да након извршеног лекарског прегледа буду упућени у своје команде и тамо постављени на службу на којој су и раније били. У вези са овим, начелник штаба Врховне команде наредио је да команда Битољске дивизијске области поднесе десетодневни извештај о резултату рада регрутне комисије (колико је из које општине прикупљено обvezника, колико је од њих први пут регрутовано, колико је оних који су раније служили у војсци и то одвојено по јединицама којима су припадали). Начелник штаба је такође наредио да обvezници који се први пут регрутују, пре него што се упуне у јединице према разрезу, положе заклетву према одредбама Закона о устројству војске и Правила службе I део, код чете Батаљона Срба добровољаца, код које се прикупљају. Спискове заклетих војника чувала је команда Битољске дивизијске области.

Полагање заклетве на Солунском фронту за регрутете и добровољце исламске и јеврејске вероисповести одвијало се у складу са раније усвојеним прописима. На основу података које је до 24. јуна 1916. године прикупио начелник Ађутантског одељења штаба Врховне команде, у Првој армији било је укупно 12 јеврејске и 18 исламске вероисповести, у Другој армији два јеврејске и један исламски, у Трећој армији било је седам јеврејске вероисповести – укупно 21 јеврејске и 19 исламске вероисповести.²⁹ На основу наређења начелника штаба Врховне команде генерала Петра Бојовића од 24. јуна, заклетва ових војника извршена је

²⁶ М. Милкић, *Верска служба у српској војсци у Првом светском рату, 190–1918. О заклетви у српској војсци видети: Р. Ј. Поповић, Војничка заклетва у Србији у XIX и почетком XX века. Правни оквир, Војноисторијски гласник 1 (2011) 31–44.*

²⁷ Текст заклетве гласио је: „Ја (име и презиме) заклињем се Богом свемогућим, да ћу Врховном заповеднику све земаљске оружане сile Краљу Србије Петру Првом свагда и у свима приликама бити веран, свом душом одан и послушан; да ћу заповести свију претпостављених ми старешина слушати и верно извршавати, да ћу Краља и Отаџбину јуначки бранити, и војничку заставу никде нећу изневерити. Тако ми Бог помогао!” У вези са полагањем заклетве припадника исламске и јеврејске вероисповести у Правилима службе било је прецизирano да се текст заклетве изговара на српском језику.

²⁸ ВА, П 3, 231, 2, 6/2.

²⁹ ВА, П 3, 246, 6, 12/1.

28. јуна у Лутри.³⁰ Војнике су заклели београдски рabin Шалом Русо и војни имам б. пешадијског пука Мехмед Хашимић. У складу са тачкама б и 11 *Правила службе I део*, одређен је један виши официр који је руководио заклетвом, као и почасни вод са заставом и музиком.

Према објашењу министра војног генерала Терзић од 13. марта 1917. године, сви добровољци и добровољци ђаци у било којој служби при војсци и без обзира на године старости, подлежу српским законима, уредбама, правилима и прописима.³¹ Даље је објашњено да војна обавеза добровољаца и добровољаца ђака почиње са навршених 18 година и они су заклетву полагали одмах након ступања у српску војску, без обзира на то да ли су увршћени у борце или неборце. Добровољци млађи од 18 година нису полагали заклетву и они су распоређивани само на „споредније и неборачке дужности“. Заклетву су полагали и сви добровољци Срби и Југословени страни поданици, осим ако нису били заробљени или бегунци, а који су изјавили пристанак да се боре у редовима српске војске, без обзира на њихове године старости. Пре полагања заклетве добровољци су потписивали посебан образац под називом „Приступница“, којим су се обавезивали да ће на основу своје добре воље положити заклетву, ступити у редове српске војске и да ће остати у њој до краја трајања рата.³² Текст заклетве за добровољце био је исти као и за остale војнике. Наредбом начелника штаба Врховне команде од 27. новембра 1918. године одређено је да добровољци при полагању заклетве уместо текста „Краљу Србије Петру I“, изговарају „Нашем краљу Петру I“.³³

У вези са полагањем заклетве римокатолика и протестаната, недостатак који је постојао у нормативним прописима војске Краљевине Србије, исправљен је, сходно потребама, доношењем наређења начелника штаба Врховне команде од 28. септембра 1917. којим је одређено да православни војни свештеници треба да врше заклетву код војника римокатоличке и протестантске вере.³⁴ Овим наређењем додатно је појашњено наређење министра војног од 16. августа 1917. о томе да сви добровољци положе заклетву. Након што је утврђено да наређење није извршено у потпуности и да неколико добровољаца јеврејске, исламске и римокатоличке вероисповести због недостатка

³⁰ ВА, П 3, 246, 6, 12/2.

³¹ Службени војни лист (1917) 3–5.

³² ВА, П 8, 96, 2, 36/6.

³³ ВА, П 3, 224, 1, 4/1.

³⁴ ВА, П 3, 321, 9, 5/101.

свештеника није положило заклетву, начелник Оперативног одељења Врховне команде пуковник Данило Калафатовић тражио је 9. октобра 1917. да начелник Ађутантског одељења регулише полагање заклетве и да путем расписа обавести команде, надлежства и установе које имају обvezнике и добровољце који нису положили заклетву.³⁵ У том тренутку, Оперативно одељење Врховне команде имало је податке да заклетву нису положили поједини добровољци јеврејске и исламске вероисповести у Моравској дивизији и римокатоличке вере у једној британској болници. На основу наређења Оперативног одељења, Ађутантско одељење је свим јединицама дало рок до 23. октобра да доставе извештај о броју обvezника или добровољца римокатоличке, исламске и јеврејске вероисповести који нису положили заклетву. На основу прикупљених информација стичемо увид у број војника који нису положили заклетву.³⁶ У Првој армији било је осам добровољца исламске вероисповести у Моравској дивизији, 13 римокатоличке и један исламске вероисповести у Дринској дивизији, у Дунавској дивизији било је 47 римокатоличке вере, један јеврејске и један исламске вере; у Коњичкој дивизији два исламске вере; у Батаљону Срба добровољаца 12 римокатоличке вере и један исламске, у 2. пољској хирушкој болници један римокатоличке вере. У Артиљеријској радионици, која је била потчињена Артиљеријском одељењу Врховне команде био један обvezник исламске и један обvezник римокатоличке вероисповести који нису положили заклетву. Начелник Санитетског одељења Врховне команде пуковник Јордан Стјић обавестио је 21. октобра 1917. године Ађутантско одељење да у јединицама и установама има обvezника и добровољаца који припадају римокатоличкој вероисповести (један), јеврејској (два) и исламској (три), од којих је један био преводилац у британској Општој болници, један на служби у 3. резервној болничкој чети, један у 1. резервној болничкој чети и три у Реконвалесцентском одељењу у Микри као реконвалесценти. Аеропланска ескадра обавестила је Врховну команду 21. октобра да има два добровољца римокатоличке вероисповести који нису положили заклетву. У Топографском одељењу на служби је био један добровољац Чех који није положио заклетву. У Резервној болничкој чети број 1 која се налазила у Водени био је један обvezник јеврејске вероисповести. Двојица незаклетих добровољца римокатоличке вере у Одељењу бежичне телеграфије били су проглашени за

³⁵ М. Милкић, *Верска служба у српској војсци у Првом светском рату*, 194.
³⁶ Исто, 194–196.

Стварање мултиконфесионалне војске.
Добровољци римокатолици и протестанти у српској војсци на Солунском фронту

привремено неспособне за војну службу и чекали су отпуст. Било је и случајева да добровољци нису желели да положе заклетву. Тако се у пекарској чети Моравске дивизије налазио добровољац римокатоличке вероисповести Витомир Ловачек, коме је суђено због одбијања да положи заклетву и у чети је чекао решење да буде отпуштен из војске.³⁷ На основу извештаја од 22. октобра 1917. године, у штабу Друге армије, поред четири обvezника исламске вероисповести који су чекали да положи заклетву и једног из 1. пољске хирушке болнице који је био у бекству, није било обvezника јеврејске и римокатоличке вероисповести.³⁸ Саобраћајно одељење Врховне команде обавестило је Ађутантско одељење Врховне команде 25. октобра 1917. да има добровољаца који нису положили заклетву: у Аутомобилској команди један римокатолик; 2. батаљон последње одbrane, један исламске вере; Бродарска команда, два римокатолика; Главна војна станица број 8, један римокатолик. У извештају нису наведени подаци из Железничке команде, због тога, како је објашњено, што су чете растурене.

Начелник Оперативног одељења Врховне команде пуковник Данило Калафатовић, обавестио је 28. октобра 1917. године Ађутантско одељење да је из Аустралије 23. октобра 1917. стигло „78 добровољаца Југословена”, од којих су готово сви изјавили да желе да се употребе као борци и да буду упућени у Шумадијску дивизију.³⁹ Пуковник Калафатовић обавестио је да су сви потписали приступнице и замолио је да се организује полагање заклетве за ове добровољце, од којих је већина била римокатоличке вере. Начелник штаба Врховне команде наредио је 29. октобра 1917. да се заклетва добровољаца изврши 30. октобра у 11 часова у кругу касарне Краљеве гарде.⁴⁰ Командант места Солун је требало да пошаље једног свештеника римокатоличке вероисповести ради извршења обреда заклетве. Командант Допунске команде требало је да под командом једног официра упути све незаклете добровољце.

Након што је утврђено да је у неким командама било војника који нису положили заклетву, наређењем начелника штаба Врховне команде од 29. октобра 1917. одређено је да се Допунској команди у Микри 1. новембра изврши заклетва војника из команди и установа у Солуну, Микри, Зејтинлику и из околине Солуна, затим да се 5. новембра код штаба Прве армије изврши заклетва војника из команди и установа у

³⁷ Исто, 194.

³⁸ Исто, 196.

³⁹ Исто.

⁴⁰ Исто, 197.

рејону Прве армије, док је 7. новембра код штаба Друге армије требало извршити заклетву војника Друге армије и из јединица и установа смештених у Водени и Вертекопу.⁴¹ Свештенике за заклетву војника јеврејске и исламске вероисповести требало је да на одређено место упути командант места Солун, док је свештенике за извршење заклетве над православним, римокатолицима и протестантима требало да од својих свештеника одреде команданти армија, односно командант Допунске команде. Командант Друге армије војвода Степановић обавестио је 1. новембра 1917. године Врховну команду да у Другој армији нема свештеника који би могли да изврше заклетву над војницима римокатоличке и протестантске вероисповести.

Законска обавеза добровољца и регрута у вези са полагањем заклетве, као и неопходност усвајања одговарајућих прописа којима би било омогућено остваривање верских права римокатолика и протестаната, утицала је на Животу Милутиновића, војног protu у штабу Дунавске дивизије да покрене иницијативу за институционално решавање ових питања.⁴² Прота Милутиновић је у свом обраћању од 27. јула 1918. команданту дивизије објаснио да у дивизији постоји значајан број добровољца римокатоличке вере, као и мањи број протестантске вере, који немају свог војног свештеника. Навео је да се десио случај да је један добровољац римокатоличке вероисповести погинуо и да је наређено да опело над њим изврши православни војни свештеник. Због тога је прата Милутиновић замолио команданта дивизије да се ово питање што пре реши. У вези са решавањем овог питања, српска Врховна команда обратила се министру војном 4. августа 1918. са молбом за објашњење да ли православни свештеници треба да врше све црквене обреде код војника римокатоличке и протестантске вере, или само заклетву. Ову ситуацију објаснио је референт за вероисповедне пословеprotoјереј Љубомир Милетић који је у свом реферату министру војном 20. августа 1918. подсетио на наредбу митрополита Димитрија из 1914. године да опело над римокатоликом може да изврши православни свештеник. Због тога је референт за вероисповедне послове сматрао да није потребно да се поставља свештеник римокатоличке вероисповести, образложивши то и чињеницом да је дивизија са највећим бројем римокатолика Југословенска дивизија, да у њој има само 117 римокатолика, што није био довољан број да би се уводио посебан римокатолички свештеник.

⁴¹ Исто.⁴² Исто, 186–187.

Референт за вероисповедне послове је могућност увођења римокатоличког свештеника предвидео у случају да се повећа број војника римокатолика. Министар војни генерал Рашић је 11. септембра 1918. обавестио Врховну команду да се наредба митрополита Димитрија односи на вршење опела, а пошто је било неопходно обезбедити вршење свих црквених обреда, тражено је од министра иностраних послова да се што пре уpute у Солун 2–3 римокатоличка свештеника по народности Срба, Хрвата или Словенаца који би били распоређени у оперативној војсци. Министарство иностраних послова позвало је ове свештенике из Сједињених Америчких Држава, пошто свештеници „југословенске народности“ нису могли да буду добијени од Свете столице. Док се ово питање не реши, за случај потребе требало је користити римокатоличке свештенике из суседних француских команда и болница, уз претходно добијену сагласност штаба француске команде.

Начелник штаба Врховне команде војвода Живојин Мишић обратио се 23. августа 1918. министру војном са молбом да се услед указане потребе за свештеницима римокатоличке вере у оперативној војсци, Врховној команди стави на располагање за распоред неколико римокатоличких свештеника.⁴³ Министарство војно обавестило је 29. августа 1918. Врховну команду да је раније преко Министарства иностраних послова за службу и вршење обреда у оперативној војсци тражено да се уpute 3–4 римокатоличка свештеника. Начелник штаба Врховне команде обратио се 20. септембра 1918. године шефу Секције српске Врховне команде за везу у команди савезничких војски и обавестио га да, док се не добију за српску војску 2–3 свештеника римокатоличке вероисповести по народности Срба, Хрвата или Словенаца, је хитно потребно добити одобрење и наређење од француских војних власти да њихови свештеници из најближе команде или болнице врше опела над српским војницима римокатоличке вере. Сутрадан је шеф Секције српске Врховне команде за везу упутио молбу Команди савезничких војски за хитно наређење по овом предмету. Истог дана, 21. септембра, савезничка команда је својим потчињеним јединицама упутила наређење да римокатолички свештеници на служби у француским јединицама и болницама у непосредној близини српских трупа треба да пружају духовну помоћ и врше сахрану „католичких ратника српске војске“.⁴⁴

⁴³ Исто, 187.⁴⁴ Исто, 188.

Услови за законско регулисање положаја римокатолика у војсци заједничке јужнословенске државе створени су 20. новембра 1918. одлуком владе Народног вијећа Словенаца, Хrvата и Срба у Загребу о именовању Ферда Рожића за врховног војног викара. Министар војни је 6. фебруара 1919. доставио Врховној команди решење којим је именовао Ферда Рожића за референта за римокатоличку вероисповест при Општевојном одељењу Министарства војног. Папа Бенедикт XV потврдио је ово наименовање 9. фебруара 1920. чиме је Рожић постао апостолски војни викар за Краљевину Срба, Хrvата и Словенаца.⁴⁵ Одлуком Министарског савета Краљевине Срба, Хrvата и Словенаца од 30. јануара 1920. право да имају своје војне свештенике добиле су све признате вероисповести.⁴⁶

Национална и верска питања у оквиру развоја југословенске идеје, као и међу добровољцима у српској војсци представљају посебну тему.⁴⁷ Важно је нагласити да су ова питања утицала не само на кохезију и борбени морал српске војске, већ су имала и значајних последица на стварање заједничке јужнословенске државе. Имајући у виду међусобне односе војника у српској војсци која је на Солунском фронту све више постала мултиконфесиона и мултиетничка, српска Врховна команда донела је 12. децембра 1917. наредбу у којој су изнети ставови српских официра и старешина према Југословенима и наведене смерницама о томе какав треба да буде однос Србијанаца према Југословенима.⁴⁸ Наредба је донета у циљу стварања националног јединства за будуће уједињење. Врховна команда је сматрала да „у тренутку када се у војску уводи велики број Југословена и осталих Словена“, треба указати да њихов долазак поред помоћи у војном погледу, треба још да „учврсти и развије и идеју о братству, једнакости и заједници Срба, Хrvата и

⁴⁵ Исто, 189.

⁴⁶ М. Милкић, *Правно регулисање положаја војносвештеничке струке у војсци Краљевине СХС/Југославије*, Војноисторијски гласник 1–2 (2005) 136–146.

⁴⁷ В. Д. Крстић, *Srpsko-hrvatski odnosi i jugoslovenska ideja i drugoj polovini XIX veka*, Nova knjiga, Beograd 1988. *Stvaranje jugoslovenske države 1918. Zbornik radova podnetih na naučnom skupu u Iluku od 16. do 19. maja 1979.*, urednik: N. В. Поповић, ISI, Народна књига, Beograd 1983. Я. В. Вишняков, *Армия без государства. Сербский добровольческий корпус в России 1916–1917 гг.*, Первая мировая война и судьбы народов Центральной и Юго-Восточной Европы: очерки истории, редактор: Е. П. Серапионова, Федеральное государственное бюджетное учреждение науки, Институт славяноведения РАН, Москва 2015, 136–156.

⁴⁸ Наредба О. бр. 20776, начелника штаба Врховне команде генерала Петра Бојовића за све трупе и установе за 12. децембар 1917, Солун. ВА, П 3, 273, 6, 4/123. Наредбу је у целини објавио др Миле Бјелајац. М. С. Бјелајац, *Jugoslovensko iskustvo sa multietničkom armijom 1918–1991. godine*, Beograd 1999, 7–10.

Стварање мултиконфесионалне војске.
Добровољци римокатолици и протестанти у српској војсци на Солунском фронту

Словенаца, као и осталих Словена“. Наредбом се напори свих старешина усмеравају у правцу стварања уверења о потпуној једнакости и равноправности код свију војника, као и у правцу сузбијања покушаја „сепаратизма или доминирања Србијанаца над осталима или обратно“. Свако је имао право на национално опредељење, као и на слободно исповедање своје вере. Указано је и на снажну непријатељску пропаганду која је спроведена са циљем да се покаже тежња Срба из Краљевине Србије за доминацијом над Хrvatima, Словенацима и Црногорцима. Требало је да сви војници међусобно живе као права браћа и најискренији другови. Указано је на Крфску декларацију, „коју су израдили највиђенији представници свију делова Југословена“, и коју је требало „сматрати као свршен и обавезан акт и све раније размирице оставити забораву“.⁴⁹ Војницима је препоручено да се интересују и коментаришу само догађаје на фронту и да сву пажњу усмере на извођавање победе над непријатељем и „привођење у дело Југословенског уједињења“. Патриотизам и чврста дисциплина наведени су као веома важни и указано је на неопходност поштовања постојећих нормативних прописа. Ослобођење и уједињење у заједничку Краљевину Срба, Хrvата и Словенаца наведено је као заветни идеал. Наредба је саопштена свим јединицама, а команданту Допунске команде је наређено да је саопштава свим осталим добровољачким јединицама приликом њиховог доласка у Солун.

Честитке које су краљ Петар и престолонаследник Александар упућивали српској војсци у току ратних година за Божић, Нову годину и Васкрс, поред своје улоге у подизању морала војске, представљају и својеврсне манифесте у којима се може пратити развој ратних циљева Србије.⁵⁰ Анализом садржаја наведених честитки указаћемо на идеје и карактер стварања нове државе 1918. године.⁵¹ У честиткама се јасно уочавају различите основе будуће државе. У честиткама краља Петра и престолонаследника Александра током 1914, 1915. и 1916. године говори

⁴⁹ „Разне препирке, објашњења и замерке за минуле догађаје, па чак и поједине алузије, могу донети више штете, но што се то обично мисли; због тога их треба брижљиво избегавати и оставити на страну све дискусије, које могу унети неспоразум и злу крв међу елементе из разних крајева.“ ВА, П 3, 273, 6, 4/123.

⁵⁰ М. Милкић, *Државни и верски празници у војсци Кнезевине и Краљевине Србије*, Војноисторијски гласник 1–2 (2007) 7–20.

⁵¹ О српском питању и стварању југословенске државе видети: Б. Петрановић, *Југословенско искуство српске националне интеграције*, Службени лист СРЈ, Београд 1993. Љ. Димић, *Историја српске државности. Србија у Југославији*, књига III, САНУ, „Беседа“, Друштво историчара Јужнобачког и Сремског округа, Нови Сад 2001.

се о уједињењу „васколиког Српства“ и победи „српског оружја“. Врховни командант престолонаследник Александар честитao је Божић српској војсци 7. јануара 1915. године из Крагујевца, уз захвалност Богу што је српском оружју дао свој благослов којим су српски војници одбили своје домове. У божићној честитки краља Петра 1915. године изражава се благодарност на пожртвовању свим српским војницима и благосиљају се „Срби на све четири стране света“. Пред Вакрс 1915. године краљ Петар је из Врањске Бање упутио честитку начелнику штаба врховне комande војводи Радомиру Путнику, официрима, војницима и обвезничима чиновничког реда са жељом да „ускоро сви заједно прослављамо Вакрс и уједињење васколиког српства“. Врховни командант српске војске, престолонаследник Александар, честитao је из Солуна српској војсци Божић и нову 1917. Годину, указујући да је неумитна судбина српског народа хтела да светле празнике Христовог рођења српска војска дочека ван отаџбине. Уздајући се у Божију помоћ, престолонаследник Александар на крају честитке изражава уверење да ће у новој години српска војска остварити ослобођење Србије и целог српства. У честиткама престолонаследника Александра након Крфске декларације јула 1917. године долази до промене терминологије и указује се на потребу уједињења јужнословенских народа. У божићној и новогодишњој честитки 1917. године престолонаследник Александар изражава жаљење због тога што у претходној години српска војска није извојевала победу над непријатељем и није се вратила у отаџбину. На крају честитке, за разлику од претходних година, престолонаследник Александар указује на нове циљеве српске војске – ослобођење и уједињење „заједничке отаџбине Срба, Хрвата и Словенаца“. У духу идеје југословенства и српских ратних циљева усмерених ка стварању нове државе, престолонаследник Александар је 19. децембра 1917. (1. јануара 1918) упутио посебну честитку војницима римокатоличке и протестантске вероисповести за Нову годину по Грегоријанском календару.⁵² Текст честитке је достављен шефу Ратног пресбирија како би био објављен у новинама које су штампане у Солуну. Престолонаследник поздравља официре, подофицире и војнике римокатоличке и протестантске вероисповести уз жељу да се у новој 1918. години крунишу успехом заједнички напори за уједињење у заједничку државу. Изразио је своје уверење да се честиткама придржују и борци православне вероисповести. У вакршњој честитки 15. априла 1917. године, престолонаследник

Стварање мултиконфесионалне војске:
Добровољци римокатолици и протестанти у српској војсци на Солунском фронту

Александар обратио се српским јунацима уз наду у скори вакрс отаџбине. Краљ Петар у вакршњој честитки српској војсци 1918. године наглашава пожртвовање старешина и војника у борби, уз уверење у скори „вакрс и уједињење васколиког српства“. Престолонаследник Александар у вакршњој честитки 1918. године истиче велики допринос савезника и њихове борбе на Западном фронту, као и борбе српске и савезничке војске на Солунском фронту. На крају честитке се наглашава да жртве неће бити узалудне, јер ће донети уједињење са „осталом нашем дичном браћом Југословенима“. У божићној честитки 7. јануара 1919. године, престолонаследник Александар подсећа на своје речи из прошлогодишње честитке, када је позвао војску да има чврсту наду и да ће „Божијом помоћу у наступајућој години постићи наш узвишен циљ и обезбедити себи све благодети мира и будућег развитка“. Престолонаследник наводи највеће битке које је српска војска извојевала и ослободила Србију, али напомиње да је српска војска кренула и даље, „у наручја осталој браћи“. Због тога, како се наводи у честитки, „ове године скоро сваки хришћански, југословенски дом слободно и весело прославља светли празник Спаситељева Рођења и благосиља вас – своје ослободиоце“. На тај начин је завршено дело које је започео Карађорђе – „троимени народ је сада сакупљен својом вољом први пут цео у једном државном дому, у пространом Краљевству Срба, Хрвата и Словенаца“.

У току Првог светског рата српска војска је имала значајну војничку, али је током рата добила и значајну политичку улогу у стварању заједничке јужнословенске државе. Изградња међусобног поверења међу народима различитог националног порекла и различитих верских опредељења, била је заступљена не само на политичком нивоу, већ и у редовима српске војске. Војска је у том смислу била добар показатељ и представљала је користан модел за разумевање међународних односа у будућој заједничкој држави.

⁵² ВА, П 3, 135, 2, 1/92.

MAKING OF MULTICONFESSONAL ARMY.
ROMAN CATHOLIC AND PROTESTANT VOLUNTEERS
IN SERBIAN ARMY ON THE THESSALONIKI FRONT

Summary

The regulation of religious issues for Orthodox members of the Serbian Army was institutionally stipulated by the Military Law of 1839. In the following years the religious issues were regulated for members of religious minorities in the Serbian Army (Muslims and Jews), relating primarily to specific meals and the celebration of religious holidays. Military chaplains had an important role in all wars in which the Serbian Army was involved. The basic duties of chaplains included taking care of the liturgical life of Serbian Army members, working in Serbian and allied military hospitals, serving funeral and memorial services, and administration of national and religious holidays. The First World War brought about significant changes concerning religious issues in the Serbian Army. For the first time members of religious minorities got their chaplains: the first military imam was appointed in 1914, and the military rabbi in 1916. The requirement for formal regulation of the religious needs of Roman Catholics and Protestants did not exist until the arrival of a large number of volunteers on the *Thessaloniki* front. With the arrival of a large number of volunteers on the Thessaloniki front, the Serbian Army was increasingly becoming multinational and multiconfessional. There were more and more volunteers of Roman Catholic, Muslim, Protestant and Jewish faiths, who mostly declared themselves as Yugoslavs. These volunteers came from the Austro-Hungarian Empire, as well as from Australia and the United States. Their religious needs were first administered by Orthodox priests. The final solution was brought on 21 September 1918 with the agreement between the Serbian Army and the Allied Command. In accordance with this agreement, French priests performed religious services for Roman Catholics in the Serbian Army. The regulation of religious needs of Roman Catholic and Protestant soldiers was also important in the context of the Serbian war goals aimed at creating a new state. Meeting of the religious needs of members of the Serbian Army of different confessions was aimed at strengthening the combat morale and creating a modern Serbian Army. Although until the end of the First World War, they did not have their military priests, their efforts to satisfy the religious needs of soldiers of the Roman

Стварање мултиконфесионалне војске.
Добровољци римокатолици и протестанти у српској војсци на Солунском фронту

Catholic and Protestant faith represented an important basis for their institutional regulation in the Kingdom of Yugoslavia.

Keywords: Serbian Army, religious service, military priests, volunteers, Roman Catholics, Protestants, Thessaloniki front, Yugoslavia.

РЕЦЕНЗЕНТИ

Академик Љубодраг Димић (САНУ)
Проф. др Бранко Бешлин (Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду)
Др Милан Терзић (Архив Југославије)
Др Харолд Раф (Историјско одељење Команде Армије САД у Европи,
Хајделберг, Немачка)
Др Василиј Б. Каширин (Институт за славистику РАН, Москва, Русија)
Др Арпад Хорњак (Универзитет у Печују, Мађарска)

REVIEWERS

Academician Ljubodrag Dimić (SASA)
Prof. Branko Bešlin, PhD (Faculty of Philosophy, University of Novi Sad)
Milan Terzić, PhD (The Archives of Yugoslavia)
Harold E. Raugh, PhD (History Division, Headquarters, U.S. Army Europe,
Heidelberg, Germany)
Vasiliy B. Kashirin, PhD (Institute for Slavic Studies of Russian Academy of
Sciences, Moscow, Russia)
Prof. Arpad Hornyak, PhD (University of Pecs, Hungary)

ДОБРОВОЉЦИ У ВЕЛИКОМ РАТУ 1914–1918

Издавачи:

Историјски институт Београд
Институт за стратегијска истраживања, Министарство одбране Републике Србије
Матица српска

За издаваче:

др Срђан Рудић, директор Историјског института
др Јованка Шарановић, директорка Института за стратегијска истраживања
др Ђорђе Ђурић, секретар Матице српске

Секретар Редакције

Снежана Ристић

Лектура текстова на српском језику

Милица Симић

Лектура текстова на енглеском језику

Татјана Ђосовић

Превод „Предговора“ на енглески језик

Татјана Ђосовић

Коректура

Славица Мереник

Компјутерска припрема за штампу

Слободан Симић

Штампа

TERCIJA доо, Бор

Тираж

500 примерака

ISBN 978-86-7743-129-7

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

94(100)"1914/1918"(082)
355.087.2"1914/1918"(082)

ДОБРОВОЉЦИ у Великом рату : 1914-1918 / уредници Срђан Рудић, Далибор Денда, Ђорђе Ђурић. - Београд : Историјски институт : Институт за стратегијска истраживања ; Нови Сад : Матица српска, 2018 (Бор : Терција). - 465 стр. : илустр. ; 25 см. - (Зборник радова / [Историјски институт] ; књ. 36)

На спор. насл. стр.: The Volunteers in the Great War 1914-1918. - Текстови на срп. и енгл. језику. - Тираж 500. - Стр. 11-13: Предговор / Далибор Денда. - Списак аутора: стр. [463-465]. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Summaries.

ISBN 978-86-7743-129-7 (ИИ)

а) Први светски рат 1914-1918 - Добровољци - Зборници

COBISS.SR-ID 265674764